

Türkiye Cumhuriyeti ve Halifelik

Doç. Dr. Seçil AKGÜN

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

İtoplumların din birliği çevresinde birleşerek bağımsız, modern bir devlet oluşturmaları, çağımızda geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle, Halifeliğin kaldırılması, yeni Türk devletinin kuruluşunda en önemli olayların başında gelmektedir. Şöyle ki, tarih boyunca Halifelik, çoğunluk devlet başkanlığı ile eş anlamda, yani siyasal yanı ağır basan dinsel bir örgüt olarak görülmüştür. Uygulandığı ülkeye de teokratik nitelik getirmiştir.

Dünya Müslümanlarının dinsel liderliği gibi olan Halifeliğin, böyle bir lider öngörmeyen İslamiyette de yeri yoktur. Dört Halife döneminden beri Halifeler başkanlığında İslam sınırlarını genişletme amacıyla yapılan savaşlarda dökülen kan, bu örgütün tinsel gücünün o dönemlerde bile sanıldığı kadar kuvvetli olmadığını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetli dönemlerinde de bu ünvana pek önem verilmediği görülmektedir. Ancak, İmparatorluğun çöküş döneminde, II. Abdülhamit devrinde Halifelik etkili yapılmak istenmiştir. İmparatorluğu çöküşten kurtarabilmek amacıyla İslamcılık politikasına sarılan Abdülhamit, Halifeliği bir politik sistem haline getirmiştir. Pan İslamizm ülküsü çevresinde tüm Müslümanları toplamaya çalışmıştır. Yine de bu çaba, Müslüman eyaletlerin de ötekiler gibi bir bir İmparatorlukta ayrılmalarını engelleyememiştir. Hattâ bu toplumlar, yalnız İmparatorlukta ayrılmakla kalmayıp, I. Dünya Savaşında Sultan Reşad'ın Halife — Sultan olarak cihat çağrısına karşın yabancılarla birleşerek Osmanlılarla savaşmışlardır. Böylece din birliğinin bir toplumun bütünlüğü doğrultusunda artık etkili olamayacağı bir kez daha kanıtlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karışmasıyla ortaya yepyeni bir Türkiye çıkmaktadır. Artık Türkiye, Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanmış bir devlettir. Bu devlette Halifelik kalmalı mıydı? Daha doğrusu kalabilir miydi?

Türklerin bütün yokluklara karşın zafere ulaştıkları Kurtuluş Savaşı emperyalist

devletlere indirilmiş büyük bir darbeydi. Bu devletlerin sömürge olarak görmek istedikleri Türk topraklarında bağımsız bir demokratik ülkenin canlanması, kuşkusuz öteki sömürge toplumlara da ışık tutmakta gecikmiyecekti. Üstelik, bu eylemin önderi Atatürk, yalnız savaş zaferiyle bu başarıyı noktalama da düşünmüyordu. Birçok sosyo-ekonomik gelişmelerle ülkenin bağımsızlığını kuvvetlendirmeyi amaçlıyordu. Sosyal devrimlerle güçlendirilmeden ekonomik atılımlar köklü olamayacaktı. Sosyal düzende istenilen aşamaya varılabilmek içinse Osmanlı İmparatorluğunun çöküntüden kurtulma çabalarına pekçok çelme takan teokratik düzenin son bulması zorunluydu. Başka ülkelerin siyasal ve sosyal baskıları altında, amaçlanan devrim hareketleri gerçekleşemezdi. Siyasal karakteri dolayısıyla devleti sürekli iki başlı bir durumda tutan Halifelikse, bu baskıları ancak geliştirebilirdi.

Atatürk daha Kurtuluş Savaşı başlangıcında Türk toplumu için amaçladığının «tam bağımsızlık» olduğunu belirtmişti. Oysaki Halifelik, ulusallıktan uzak, evrensel bir örgüttü. Çok yönlülüğü ile ülkenin kapılarını yabancı karışmalarına açık tutacağı besbelliydi. Bağımsızlık çabalarının birçok ulusa yayılmaya başladığı o dönemde Halifelik, uyanmaya başlayan bu ulusları yalnız dinsel bağlar arasında sıkıştırmakla almaya bir bireyin egemenliğine de zorlayacaktı.

Görülüyor ki Halifeliğin, ulusal sınırlar içinde bir Cumhuriyette yeri olamazdı. Bu

düşünceye dayanan Atatürk, Kurtuluş Savaşının tinsel zaferine Halifeliği kaldırıp Türkiye'yi layık bir devlet yapmakla erişmek kararındaydı.

Halifeliğin kaldırılmasının çeşitli tepkiler getirmesi doğal beklentiydi. Bu tepkiler yalnız Halifeliğe manevi bağlarla bağlı Türk toplumundan gelmeyecekti. İslam ülkelerini dinsel sorunlarla kuşatıp dünya sorunlarından, her tür gelişmeden uzak tutmayı amaçlayan emperyalist ülkelerden gelecekti. Bu özelliği önceden düşünen Atatürk, ilk TBMM Meclisinin kurarken Türk ulusal egemenliği üzerine hiçbirşey tanımayacağını belirtmişti. Bağımsızlıktan kesinlikle ödün verilmeyecekti. Kendi ülkesinin bağımsızlığından vermeyi kabul etmediği ödünü, başka ülkelerin de işemeyecekti. Halifelik, Türkiye Cumhuriyeti bünyesi içinden çıkarılmak zorundaydı.

Beklenen tepkiler, Halifeliğin kaldırılması ortamında gelmekte gecikmedi; Kızılay Heyeti ile Hindistan'dan dönmekte olan Rasih Hoca, Atatürk'e Halifelik önerisi getiriyordu. Atatürk, toplumların öncelikle başlarındaki siyasal yöneticilerin istek ve buyruklarına uymaları gerektiğini ve böyle uygulanacağını belirterek öneriyi reddetti.

Daha sonra, en kalabalık İslam toplulukları üzerinde söz sahibi olan İngiltere, Halifelik konusunu Türk siyasal yaşamına karışabilme olanağı yapmaya çalıştı. Hint Müslümanlarının ileri gelenleri olmalarına karşın onlardan kopmuş, sorunlarına uzak,

Londra'da yaşayan İki Hint soyusunu kullandı. Onlar eliyle Türk devlet adamlarına Halifeliğin kaldırılmasının yararlı olduğunu, doğuracağı sakıncaları belirten mektuplar yollandı. Üstelik içişlere karışma demek olan bu mektuplar, ilgililerin ellerine geçmeden günlük gazetelerde Halifelik taraftarlarınınca yayınlandı. Bu taraftarlar, zaten Cumhuriyetin ilanından hemen sonra belirlemekte gecikmemişlerdi. Her yeniliğe karşı koyan tutucular, bir de çıkarları bozulduğundan eskiye bağlılığı yeğleyenlerdi bunlar. Halifeliği eski siyasal kuvvetine kavuşturmak amaçlıydı. Beliren bu ikili görüşlerse Cumhuriyetten sonra etkisini iyice kaybeden Halifeliğin kaldırılmasıyla giderilebilecekti. Cumhuriyet de böylece güvenceye alınacaktı.

1924 yılı bütçe görüşmeleri bu tarihi karar ve uygulamanın zamanını saptadı. Türkiye Cumhuriyetinin ilk bütçe görüşmelerinde Halifeliğin ülkeye olan mali yükü göz önüne seriliyordu: Tüm Müslümanların başı olan bu kimseye, ona bağlı örgütlere ve hâlâ Türk halkının beslemekte olduğu Osmanlı Hanedanı üyelerine yalnız Türk halkının özverileriyle gerçekten çok büyük ödenek ayrılıyordu. Uzun savaş yıllarının büyük mali çöküntüye boğduğu Türkiye ve Türk halkı, bu külfete, tüm Müslümanlar adına, fakat tek başına giriyordu. Öte yandan da Halife, almakta olduğu ödenekle yetinmeyerek, bunun artırılmasını istemekteydi.

İşte bu koşullar altında ele alınarak 3 mart 1924'te gerçekleştirilen Halifeliğin kaldırılmasına ne Türkiye'de ne de dünyada beklendiği kadar tepki gösterildi. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti dışına çıkarıldığı bu örgüte sahip çıkan da olmadı. Böylece Kurtuluş Savaşı ve devrimler arasında bir engel oluşturan Halifeliğin kaldırılmasıyla Türkiye layık bir ülke niteliğine erişmiştir. Bundan sonradır ki Türk ulusu vatandaşlık bağlarıyla, kendisine gerekli gelişmeyi sağlayabilecek eğitim sistemine kavuşmuştur. Şeriat artığı gelenek ve örgütlerden arınarak Batılı bir toplum olabilmek yolunda gereken devrimler zincirini de gerçekleştirmiştir.

PENCERE

Terör ve Özgürlük

Acaba özgürlük zararlı mı? Demokrasi işe yaramaz bir kavram mı? Son dönemlerde kimileri Türkiye'nin özgürlük ve demokrasi denemesinden yenik çıktığını düşünüyor. Bir dostum var, tövbe etmiş gibi konuşuyor:

— Aman kardeşim, ben canımı sokakta bulmadım. Özgürlük mözgürlük bizim nemize? Geri kalmış toplumlarda böyle şeyler tersine çalışıyor; kurumlar çabucak yozlaşıyor. İstemem eksik olsun demokrasi ve özgürlük. Ben evimde kaygısız ve güvenli oturayım; kırım kırıp içeri girmesinler; beni öldürmesinler; yeter...

Evet, insanımızı bu noktaya getirmeyi başardı terör; işlevini yaptı, bitirdi.

★

İnsanoğlu bazan geçici durumları sürekli sanır. Geçici olanın sürekli olandan ayrılması bazı zaman kesitlerinde zorlaşır. Neyin geçici neyin sürekli olduğunu anlamak için geçmişe ve geleceğe bakmak zorunluğudur. Olaylara böyle bir mantıkla yaklaştığımız zaman ne görüyoruz?

Tarihte ve günümüzde hiçbir toplum terör ve anarşi ortamında yaşamamıştır; daha doğrusu yaşamamıştır. İnsanın toplumsal bir yaratık oluşu dayanışma ve güven zorunluğundan oluşuyor. Terör ve anarşinin egemenliği güven duygularını yok eder, yaşama güdülerini dırter. O zaman toplum, derlenip toparlanma, kendini savunma sürecine girer.

Ama bu kısa süreç, insanın özgürlükten, hukuktan, demokrasiden vazgeçtiği anlamını taşımaz.

Türkiye'yi terör ve anarşi ortamına sürükleyenlerin arasında ne yaptıklarını çok iyi bilenler vardı; bilinçsizleri peşlerinden sürüklüyorlar, ya da güdüyorlardı. Ancak şimdiye dek yargılanıp cezalandırılanların yirmi yaş dolaylarında ve daha küçük olmaları bir soruyu vurguluyor; herkes elini vicdanına koyarak kendi kendine sormalıdır:

— Terör ve anarşi bir gençlik hastalığı mıdır? Bir öğrenci salgını mıdır?

Hayır.

Deneyebilir ki bazı esasın fikirler, tehlikeli kitap-

